

Pécsi Tudományegyetem
„Oktatás és Társadalom”
Neveléstudományi Doktori Iskola

DR. SUHAJDA CSILLA JUDIT

**A PÁLYAORIENTÁCIÓS TEVÉKENYSÉG VÁLTOZÁSA ÉS
MEGVALÓSULÁSA A KÖZNEVELÉSBEN A
RENDSZERVÁLTOZÁSTÓL NAPJAINKIG KÜLÖNÖS
TEKINTETTEL AZ INFORMÁCIÓS FOLYAMATOKRA**

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. Pais Ella Regina, főiskolai tanár, PTE PMMIK
Dr. habil Szilágyi Klára, professor emerita, SZIE GTK

**Pécs
2017**

Kutatás tárgya és célja

A pályaeorientációt, mint a pályaválasztási döntést megelőző folyamat fontosságát, általában nem kérdőjelezi meg, azonban helyzete, elismertsége a jogszabályi és intézményi feltételek folyamatos átalakulása miatt változó. A témát mindenki ismeri, tudni véli, de ezzel együtt nem mindig kapja meg a kellő hangsúlyt a köznevelésben. Nemzetközi és hazai kutatások (pl.: Csíkszentmihályi-Schneider 2011, Molnár-Rabec 2012) azonban azt bizonyítják, hogy a megfelelő pályaválasztási döntéshez vezető folyamat nemcsak az adott élethelyzet megoldásában jelent kiutat, hanem a kellő önismeret és társadalomismeret birtokában meghozott elhatározás az egész karrierútra kihat.

A köznevelés és a pályaválasztás a kezdetektől fogva szorosan összefügg, hiszen a pályaválasztási dilemmák a tankötelezettség bevezetésével és az egyre differenciálódó szakmastruktúra kialakulásával és annak szervezett oktatásával egy időben merültek fel a XIX.-XX. század fordulóján. A probléma kezelésében jelentős szerepet vállaltak a pedagógusok és az 1990-es évekig a pályaválasztás folyamatának meghatározó szereplői voltak. (Völgyesy 2002) A rendszerváltást követően a pályaeorientáció változó minőségben és hangsúllyal került be a köznevelés jogi szabályozóiba, jelenleg a Nemzeti Alaptanterv és a Nemzeti Köznevelési Törvény nevesíti a fejlesztési célok, illetve a pedagógusok feladatai között.

Ma már túlhaladottnak tekinthetjük azt a szemléletet, amely szerint a pályaválasztási tanácsadás és a pályaeorientációs tevékenység kizárólag az iskolás korosztály esetében indokolt. A hazai gyakorlatra jellemző, hogy az ifjúkorban elmaradt pályamenedzselési készségeket –megelőző tapasztalat híján- fiatal felnőtt korban vagy még később kell az állam által biztosított (pl.: munkaügyi szervezet, munkaerőpiaci képzés) vagy egyéb (pl.: felnőttképzés) intézmény vagy program keretében pótolni. Ezért napjainkban már karrier-, munka- és pályatanácsadásról, életpálya-tanácsadásról beszélhetünk, amely az egyén egész életét végigkíséri. A XXI. század fordulójától ezt az életen át tartó folyamatot a nemzetközi szakirodalomban

Lifelong Guidancenek (LLG) nevezik, amely a teljes szakmai életutat megalapozó és azt végigkísérő humán szolgáltatást jelent. A magyar kutatók ezzel kapcsolatos fordítása, szóhasználata nem egységes: a pályatervezés (Szilágyi 2000), a pályafejlődési tanácsadás (Ritoók 2008), az életpálya-tanácsadás (Borbély-Pecze 2009), az életút-támogató pályaeorientáció (Borbély-Pecze 2010, Borbély-Pecze et al 2013) élethosszig tartó pályaeorientáció (Földes 2015) megnevezések a szakértők által súlypontnak gondolt tartalmi elemekre világít rá.

Az értelmezésben tapasztalható különbségek jól mutatják a fogalom komplexitását: az életpálya számos pontján, egészen a kisiskolás kortól, a munkavállalás, a munkaváltás és a munkaerőpiacról való kivonulás idején, különféle formákban van jelen ez a támogató szolgáltatási folyamat. A téma igen összetett, jelen munkában a köznevelés intézményi kereteire fókuszálunk, a kutatás korlátai miatt a sajátos nevelési igényű fiatalok speciális szolgáltatásait nem vizsgáljuk.

A pályaeorientáció ismeretanyaga statikus és dinamikus elemeket egyaránt tartalmaz, az állandóan megújuló tartalmakat információ-technikai eszközökkel is könnyű megtalálni. Azonban a keresési folyamat tudományos megalapozására vonatkozóan szükséges új kutatásokat végezni: a kutatási eredménnyel bővíthető a pályaeorientáció módszertana. A statikus elemek (pl.: önismeret, képzettségi szint, iskolarendszer) átadására szélesebb módszertani lehetőség került már kidolgozásra, az elmúlt évtizedekben jelentős számú tankönyv és pedagógiai segédlet, szakkönyv készült. Mégis módszertanát kevesen ismerik, hazai tudományos igényű publikálására, kutatására kevés példa (Szilágyi 1993,1995,1997, 2000, 2002/a,b, 2012/a,b, Kenderfi 2006, Fazakas 2009, Borbély-Pecze 2010, Ludányi-Szebeni 2010) létezik. Jelen kutatás újszerűsége abból adódik, hogy az elemzett valóság alapján új lehetőségeket mutat be a köznevelésben a tanulók iskolai és pályaválasztási döntésének elősegítésére, bepillantást nyújt az iskolákban alkalmazott módszerek, gyakorlatok bevalásáról és a pályaeorientációval kapcsolatos információk jelenlétéről és áramlásáról. A téma aktualitását az utóbbi években zajlott jogszabályi változások jelzik.

A kutatás alapvető célja a pályaorientáció helyének és szerepének tisztázása a köznevelési rendszerben különösen az információs folyamatokra. Alapvető törekvésünk annak bemutatása, hogy a pályaorientációs tevékenység képes volt-e a társadalmi kihívásokkal lépést tartani, változott-e módszertana és eszköztára, ha igen, mennyiben.

Az értekezés felépítése

A disszertáció felépítése a klasszikus szemléletet tükrözi. A dolgozat első felében a témához kapcsolódó legfontosabb elméletek és kutatási eredmények ismertetésére kerül sor. A szakirodalmi fejezet 6 alfejezetből áll, amelyek közül az első a pályaorientáció fogalmi meghatározását tűzi ki célul, majd annak pszichológiai és pedagógiai vetületeinek bemutatását követően a jelenlegi elfogadott szakmai, szakpolitikai értelmezés ismertetésével zárul. A fejezet második részében összegezzük a pályaorientációs folyamat tartalmi összetevőit, majd számba vesszük a köznevelésben rendelkezésre álló módszertani lehetőségeket. A pályaorientáció fogalomkörének és módszertanának tisztázását követően a harmadik alfejezet a területtel kapcsolatos nemzetközi szakmapolitikai állásfoglalások és iránymutatások ismertetését tartalmazza és a pályaorientációs folyamat köznevelésben megvalósuló nemzetközi gyakorlatát tekinti át. A 4. alfejezet a hazai pályaorientációs tevékenység előzményeit, intézményrendszerét és jelenlegi megvalósulási kereteit veszi számba. Külön foglalkozik a terület jogi szabályozásával, illetve a pályaorientációval kapcsolatos köznevelési feladatok áttekintésével a tantervi hálóban. A pályaorientációs folyamat többszereplős, ezért az alfejezet a terület szereplőinek és szervezeti keretének számbavételével zárul. A fejezetben külön foglalkozunk a pályaorientációs feladatok jelenlegi ellátóival a köznevelésben, illetve feltárjuk, hogy ezt a folyamatot mely más intézményi keretek támogatják. A szakirodalmi fejezet rövid összeggel zárul.

Az elméleti háttér és a szakirodalmi előzmények áttekintését követően kerül sor a hipotézisek megfogalmazására. A szakirodalom nyitott kérdései alapján a disszertáció empirikus fejezetei alapvetően négy hipotézisen alapulnak. Feltételezzük, hogy a pályaorientációs tevékenység a társadalmi változásokra érzékeny (H1). Úgy

gondoljuk, hogy ebben a folyamatban domináns szerepet kap az információ (H2). Feltételezésünk szerint, noha a fiatalok egyre inkább a digitális eszközök felé fordulnak, a döntési helyzetekben a minőségi információkat még mindig a személyes kapcsolatokon (pl.: szülő, tanár) keresztül szerzik meg (H3). Végül azt feltételezzük, hogy az elmúlt évek fejlesztései révén rendelkezésre állnak korcsoport-specifikus módszerek és eszközök a köznevelés intézményeiben megvalósuló pályaeorientációs tevékenységek támogatására (H4).

A munka empirikus fejezeteinek középpontjában a pályaeorientációval kapcsolatos információk állnak: vizsgáljuk, hogy a diákok kihez/mihez fordulnak leginkább pályaválasztásukhoz szükséges információért (diákkutatás), hogy a pedagógusoknak mi a tapasztalata a köznevelésben megvalósuló gyakorlatból, és ők miben tudják támogatni a diákokat (pedagóguskutatás). Vizsgáljuk továbbá, hogy ebben a folyamatban milyen segítséget tudnak nyújtani a rendelkezésre álló pályaeorientációs tankönyvek (tankönyvkutatás). A diákkutatás során 2002-2013 között 3975 a köznevelésben tanuló diák pályaválasztási döntésének körülményeit vizsgáló kérdőíves kutatásának eredményeit dolgoztuk fel, míg a pedagógus kutatás a köznevelésben dolgozó tanárok kérdőíves felmérését jelenti, amely során 264 pedagógust kérdeztünk meg. Kutatásunk harmadik módszere a rendszerváltást követően megjelent pályaeorientációs tartalmú tankönyvek elemzése, amely során 23 taneszköz jellemzőit vizsgáltunk. Összehasonlító tankönyvelemzésünk fókuszja a szakiskolák 9. osztálya számára készült tankönyvekre irányult, ennek során a korosztály részére szerkesztett tananyagok (5 db) összehasonlító elemzésére vállalkoztunk.

A kutatási eredmények ismertetését követően az összegző fejezetben a hipotézisek igazoltságát vizsgáltuk, majd végül mindezek ismeretében vontuk le következtetéseinket és fogalmaztuk meg javaslatainkat.

Eredmények

A pályorientáció, mint ismeretszerzési és feldolgozási folyamat az elmúlt években egyre inkább teret nyert, amely ma már nem csak a pályaválasztáshoz kapcsolódik, hanem az egész életpályát végigkísérő szolgáltatási formává vált. A fogalom egyre inkább beépül a társadalom szóhasználatába, elérhetősége azonban sok helyen korlátozott. A pályorientáció lényegében egy tanulási folyamat önmagunkról és környezetünkről és annak a technikája, hogy ezen ismereteket miképp vagyunk képesek életpályánkon meghozott döntéseinkbe integrálni. A pályák és a munka világába való eligazodás ma már olyan speciális ismereteket igényel, amely csak igen keveseknek áll rendelkezésére. Különösen igaz ez a rossz gazdasági helyzetben lévő, vagy a hátrányos helyzetű térségekre, ahol a tanulás jelentheti a kiutat nem csak az egyén, de szűkebb, vagy tágabb környezete felemelkedéséhez is.

A pályorientációs tevékenység jelentőségét felismerve mára olyan jogszabályi háttér biztosítja az ilyen jellegű szolgáltatás elérését, amely nemzetközi viszonylatban is megállja a helyét. Azonban hiába a megfelelő jogi környezet, ha a köznevelés szereplői maguk nem biztosítják a funkció működését, illetve megvalósulását, hatékonyságát nem követik nyomon. Nehézséget jelent a pályorientációért felelős szereplők együttműködése, munkájuk összehangolása, amely alapja az eredményes folyamatnak. A szakirodalmi áttekintés alapján ugyanakkor láthattuk, hogy pályorientáció intézményes feltételeinek kialakítása a köznevelésben megtörtént, amelynek egyik sarokköve a Nemzeti Alapterv lett.

A köznevelésben a rendszerváltást követően elsősorban a fogalomhasználatban történtek változások. A „*pályorientáció*” kifejezés egyre elfogadottabb, azonban valódi tartalmi, szemléletbeli változás csak az elmúlt években tapasztalható, a fogalom diverzifikálódásával és tartalommal való feltöltésével többi jogi szabályozóban is találkozunk. Problémát jelent, hogy még mindig nem egységes sem a szakmai körökben, sem pedig a jogi dokumentumokban a fogalom értelmezése. Sok helyen a pályorientációt még mindig az iskolaváltással összefüggő

problémák megelőzésére, mint az életpálya későbbi időszakában is felhasználható tudás és kompetencia kialakításának, megalapozásának eszközeire tekintenek. A pályaorientációs tevékenység végzésére, szolgáltatás nyújtására egyre több szervezetet von be a jogalkotó, de átfogó rendszerszerű működés hiányában a pályaválasztási döntésre felkészítő folyamat letéteményese – az 1960-as, 1970-es évekhez hasonlóan – ismételten a pedagógus lett. A hazai gyakorlat azonban nem alkalmas az életpálya-szemléletű, folyamattelvű szolgáltatások biztosítására, a szabályozás és a rendelkezésre álló lehetőségek csupán a döntési pontokra fókuszálnak, így azokon túl a területtel nem is igen foglalkoznak.

A pályaorientáció, mint önálló szakmai terület létrejött hazánkban a rendszerváltáshoz kapcsolódó társadalmi- gazdasági folyamatokhoz köthető. Az elmúlt 25 év alatt megteremtődtek azon feltételek, amelyek során olyan szakemberek képzése valósul meg, akiktől a fiatalok és felnőttek egyaránt támogatást kaphatnak életpálya tervezési folyamataikhoz. Ennek kapcsán országos szinten számos pályaorientációs központ alakult ki az egyes egyetemeken, amelyek azt hivatottak szolgálni, hogy mindenki számára elérhető, humán szolgáltatások emberi erőforrás feltételeit biztosítsák. Hazánkban az elmúlt évtizedekben a pályaorientációhoz kapcsolódóan tehát olyan szakember-képzési rendszer jött létre, amely képes ellátni a pályaorientációhoz kapcsolódó szolgáltatási tevékenységet, és amely európai mércével is releváns. Azonban az eredményes tevékenységet nagymértékben meghatározza annak a hozzáférhetősége is. Kevés számú szakember bármilyen korszerű szemlélettel dolgozik egy-egy területen, elérhetetlen lesz szélesebb közönség számára. A vizsgálatok eredményei rámutattak, hogy a szolgáltatások, a szakemberek elérhetősége, valamint az ezzel kapcsolatos igények területi differenciát mutatnak. Az esélykülönbségekből eredő hátrányok pedig csak olyan képzett szakemberek bevonásával csökkenthetők, akik felkészülten képesek támogatást nyújtani az adekvát döntés meghozatalához.

A jelenlegi társadalmi és gazdasági környezetben a megelőző tapasztalatok és az információ felhasználásának bizonytalansága miatt a felnövekvő generációknak feltétlenül szükségük van

támogatásra, amelynek egyik formája az a humán szolgáltatás, amelyet a pályaeorientációs szakemberek nyújthatnak. A lehetőségek növekedésekor az ezzel együtt járó veszélyek és kisiklások megjelenésekor az egyének nem maradhatnak magukra olyan helyzetben, amikor a szocializációs hátrányokért nem egy-egy személy a felelős, hanem a társadalmi gyakorlat hiánya. A pályaeorientáció, mint multidiszciplináris tudomány, kialakult módszertanával képes a társadalmi egyenlőtlenségekből fakadó különbségek csökkentésére és komplex szemléletével esélyt biztosít arra, hogy a hátrányos helyzet multiplifikáló hatását lassítsa, korigálja.

Kutatásunkban a pályaeorientáció jelenlegi helyét, szerepét vizsgáltuk a köznevelés intézményeiben, különös tekintettel a területtel kapcsolatos információk forrására és irányára. Ennek megismeréséhez munkánk empirikus fejezeteihez a szakirodalmi áttekintés nyitott kérdései alapján 4 hipotézist fogalmaztunk meg. Feltételezéseink helyességét három kutatási módszerrel, statisztikai adatelemzéssel (diákkutatás), kérdőíves vizsgálattal (pedagógus kutatás), valamint tankönyvelemzéssel (tankönyvkutatás) kívántuk bizonyítani.

Feltételeztük, hogy a köznevelésben megvalósuló pályaeorientációs tevékenység érzékeny a társadalmi változásokra. (H1)

A piacgazdaságra való áttéréssel az elmúlt időszakban felértékelődött a munkaerőpiac meghatározó szerepe. Az iskola vagy pályaválasztás az önmegvalósítás, az egyéni igények kielégítésén túl ma már a közvetlen környezet által megfogalmazott karrier-elvárásokat, célmeghatározásokat is magában hordozza.

Az iskolaválasztással, pályaválasztással kapcsolatos információs igény mindig erős volt. Azonban míg a XX. században az ezzel kapcsolatos információk beszerzése személyes befektetést, aktivitást igényelt, mára a rendelkezésre álló információs és kommunikációs technológiai eszközök ezt a folyamatot nagyban megkönnyítik: lényegében az Internet segítségével minden releváns információ néhány kattintással megszerezhető. A társadalmi elvárások változása

így többek között a területtel kapcsolatos Internethasználat szerepének növekedésével is tetten érhetőek.

Az elmúlt 25 évben a kompetencia alapú oktatás és a keresztantervi koncepció fokozatosan jelent meg az oktatás tartalmi szabályozó dokumentumaiban (NAT, kerettantervek). A pályaorientáció az egyes keresztantervi verziókban más-más szinten és formában szerepel, a terület tanítás-centrikus megközelítését egyre inkább a gyakorlati alkalmazáson alapuló kompetencia szemlélet váltja fel. Így noha az elvi lehetősége megvan a tanulás-központú paradigma megvalósításának a hazai köznevelési rendszerben, kérdés az, hogy a pedagógusok és a köznevelés szakemberei mennyire felkészültek és képesek azokat a gyakorlati szinten is alkalmazni.

A köznevelésben megvalósuló változások tehát a köznevelés pályaorientációban betöltött szerepét és feladatát is erőteljesen módosítják. Ezzel párhuzamosan a pedagógusok szerepe is folyamatosan átalakul és kibővül. Emiatt funkciójuk nem korlátozódhat csupán a diákok továbbtanulási döntésének meghozatalára és a kötelező papírok kitöltésében való segítségnyújtásra: feladatukká kell váljon a pályaorientáció folyamatként való kezelése. Ez pedig azt követeli meg, hogy a diákok életkorához illő feladatokat és módszereket választva segítsék őket életpályájuk megtervezésében és kialakításában.

A kutatási eredmények azt mutatják, hogy a köznevelés intézményeiben az elmúlt időszakban a pályaorientáció fogalma és tevékenységi köre az iskolai élet részévé vált. A szakirodalmi áttekintésben bemutatott eszközök és módszerek többsége a pedagógus kutatásban is visszaköszönt. Minderre utal a pedagógusok ismerete az iskolai pályaorientációs tevékenységről, saját szerepvállalásuk a folyamatban, valamint az általuk ismert eszközök és módszerek sokasága. Az adatok elemzése ugyanakkor arra is rávilágít, hogy a pedagógusok számára nem mindig tudatosul, hogy egy-egy tevékenységük pályaorientációs tartalommal is bír. Ez azt feltételezi, hogy a tevékenység rendszerszintű koordinációja, így rendszeressége és folyamatosan nem biztosított.

Az elemzett tankönyvek tartalmi analízise is arra enged következtetni, hogy a szerzők, kiadók törekszenek a társadalmi

kihívások, folyamatok, trendek mentén definiálni a könyvek tartalmát. Erre jó példa, hogy már a 10-12 évvel ezelőtti könyvek esetében is találunk utalást a külföldi munkavégzésre, illetve a tanulás folyamatába bekapcsolják a számítógépet is.

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy a társadalmi-gazdasági változások a területtel kapcsolatos információk tartalmára, struktúrájára és az ismeretek közvetítésének módjára, eszközeire is jelentős hatással voltak. Mindezek alapján egyértelmű, hogy a köznevelésben megvalósuló pályaeorientációs tevékenység reagált a társadalom által megfogalmazott igényekre, az ezzel kapcsolatos intézményi és jogszabályi környezet is kiépítésre került. Azonban a terület fejlődésével párhuzamosan mégsem jelentkezett a szolgáltatások igénybevételére tömeges kereslet: a szülők, a felhasználók egyéni igény szintje elmarad a rendelkezésre álló lehetőségek mögött.

Első hipotézisünk igazolást nyert, hiszen az elmúlt években a terület fejlődésével megteremtődtek a szolgáltatások igénybevételének lehetséges útjai, mindezek mellett a pályaeorientációs tevékenység változása jól mutatja a társadalmi igények diverzifikálódást is.

Második hipotézisünkben feltételeztük, hogy a pályaeorientációs tevékenységben felerősödött a célzott információ igénye. (H2)

A XX. század végén megvalósuló társadalmi-gazdasági változások hatására a megnövekedett lehetőségek mennyisége miatt a pályaeorientációs tevékenységben felértékelődött az információ szerepe. Az Internet ma már felmérhetetlen mennyiségű adatot, ismeretet biztosít egy-egy döntés meghozatalához, azonban a mennyiség mellett egyre nagyobb szerepet kap annak pontossága, megbízhatósága is.

A célzott információs igény a rendelkezésre álló pályaeorientációs információforrások, valamint a probléma és kompetenciafókuszú feladat, illetve eszköz és módszerválasztás diverzifikálódását jelöli. Nem csak a felhasználói oldal (pl.: diák, szülők), hanem pedagógusok igénye is jelentősen nőtt ezen a területen. Mindezeket a kutatási eredmények is alátámasztják. Ennek mutatója a diákkutatásban tapasztalt életkori differenciák az információforrások

használatában, valamint a pedagógusok körében tapasztalt forráshasználati különbségek, illetve az általuk ismert eszközök és módszerek sokszínűsége. Ugyanakkor a vizsgált tankönyvek esetében is megfigyelhetünk tartalmi diverzifikálási tendenciát az idősebb korcsoport esetében.

Az adatok azt mutatják, hogy a közvetlen környezet, mint elsődleges pályaválasztási információforrás egyfajta minőségi elvárást is magában hordoz. Az információs eszközök szerepe a pályaeorientációban azok hozzáférhetősége és mennyisége miatt jelentős.

A pedagógus kutatás eredményei alapján a jelenlegi köznevelési gyakorlatról elmondható, hogy a pedagógusok jobbra ismerik a pályaeorientációhoz kapcsolódó információforrásokat és lehetőségeket, azonban kis mértékben (37%) támaszkodnak külső intézmények, szakemberek támogatására, amely az információs bizonytalanságukból adódhat. Ugyanakkor, feladataik ellátásához igen széles körből keresnek és használnak információt, leginkább (60%) mégis a korábbi gyakorlatra, tapasztalatokra hagyatkoznak. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy az iskolák és az ott dolgozó szakemberek mennyire képesek lépést tartani az iskolarendszer és a szakmai képzési rendszer változásaival. Az iskolai pályaeorientációs tevékenység hatékonyságát növelhetné, ha minden köznevelési intézmény rendelkezne képzett pályaválasztási szakemberrel. Ehhez nem csak a felsőoktatási intézmények (pl.: ELTE, SZIE, SZTE) kínálnak alternatívákat, hanem számos egyéb szervezet szervez hosszabb-rövidebb képzést a témában.

A kutatás során tapasztalt eredmények sokszínűsége arra enged következtetni, hogy a pályaeorientáció individuális tartalommal rendelkezik. Ez egyrészt abból adódik, hogy minden tanuló egyéni életúttal, egyéni döntések sorozatával rendelkezik, ugyanakkor a pályaeorientációval foglalkozó pedagógusok is –az eltérő igények miatt is- individuális módon támogatják a fiatalokat ebben a folyamatban. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy a döntés előkészítéséhez szükséges támogatást –a jelenlegi leterheltségük mellett- képesek-e minden tanulónak biztosítani.

A vizsgálatok eredményei egyértelműen bizonyították, hogy a pályorientációval kapcsolatos információs igény nő, mind a diákok, mind pedig a pedagógusok részéről. Ennek kiszolgálására számos fórum, szolgáltatás jelent meg, azonban az információk elérhetősége nem jelenti azok megbízhatóságát is, azok szűrése, feldolgozása a felhasználó feladata. Az elérhető információk sokasága felveti a minőség kérdését és ezzel összefüggésben azt is, hogy szükséges-e annak ellenőrzése. E területen kiemelkedő az Interneten elérhető információs bázis, amelynek szakmai kontrollja - az állami szervezetek által üzemeltetett oldalakon túl- nem megoldott. Mindezek alapján *második hipotézisünk is igazoltnak tekinthető.*

Feltételeztük, hogy noha a fiatalok egyre inkább a digitális eszközök felé fordulnak, a döntési helyzetekben a minőségi információkat még mindig a személyes kapcsolatokon (pl.: szülő, tanár) keresztül szerzik meg. (H3)

A diákkutatás eredményeiből megtudhattuk, hogy a fiatalok elsődleges információikat a közvetlen környezetükből szerzik (35%), így pályaválasztásukra a legnagyobb befolyással leginkább a család és a kortársak vannak. Hasonló magas arányban (33%) használják a diákok az információs eszközöket pályaválasztási információszerzés céljából, amelyek közül kiemelkedik az Internet szerepe. Az iskola, mint információforrás csupán harmadikként szerepel (24%). A lista végén a külső intézmények, személyek információ-szolgáltatásai állnak (8%), amelyekhez leginkább az oktatásban, vagy a jogszabályi környezetben bekövetkező változások kapcsán fordulnak információért.

Eltolódás tapasztalható az információs eszközök használatának aránya felé a felsőbb osztályokban, míg az általános iskolások inkább családjukra, vagy tanáraikra hallgatnak iskola- vagy pályaválasztásukkor. Azonban a személyes kapcsolaton alapuló információszerzés nem csökken az információs eszközök elterjedésének ellenére, sőt az elmúlt években egyfajta erősödés látható. Mindez a személyes kapcsolatokon alapuló információszerzési források belső átrendeződésének köszönhető, amelyben a közvetlen környezet (első sorban a család) egyre

nagyobb szerepet vállal a diák pályaválasztási döntésének meghozatalában. Emiatt a pályaválasztás és az arra való felkészülés egyre inkább a családi kompetenciába tér vissza, amely területeket az iskolától és a külső intézményektől, személyektől hódítja el.

Az elemzések kapcsán megfigyelhető területi különbség az információs források használatának arányában: míg a Közép-Magyarországi Régió diákjai nagyobb arányban az információs eszközökre támaszkodnak, addig a vidéki tanulók a személyes kapcsolaton alapuló információszerzési módokat helyezik előtérbe.

Az iskola, mint pályaválasztási információszerzési forrás minden vizsgált dimenzióban viszonylag állandó arányt képvisel. A források között azt biztosítja, hogy családi, társadalmi háttértől függetlenül mindenki megkapja a pályaválasztási döntéshez szükséges legalapvetőbb információkat. Az azonban, hogy a köznevelési intézmény mennyire képes kielégíteni a diákok pályaválasztással kapcsolatos információéhségét, leginkább az iskola vezetésétől és nem utolsó sorban a pedagógus területtel kapcsolatos információs szintjétől és hozzáállásától függ.

Kutatásunk eredményei a tényszerű adatokon túlmutatnak. A vizsgált fiatalok életkori sajátosságuk okán is kettős személypreferenciával rendelkeznek az információszerzést illetően. Az egyik a felnőttek világa, ahol a család és a tanárok szerepe elsődleges, másrészt pedig saját korosztályuk tagjainak véleménye bír jelentőséggel. Ez utóbbi kapcsolatokban jelentős változást történt az elmúlt években: a barátok is egyre inkább a virtuális térbe szorulnak, amely új szempontot hoz a téma kutatásában. Vajon az információszerzés virtuálissá válása a baráti kapcsolatok átértékeléséhez vezethet-e digitális világban? Másrészt a témához kapcsolódóan fontos lenne azt is megvizsgálni ennek pályaorientációs kapcsolódását is: a pályaorientáció jelenlegi gyakorlata mit tud kezdeni a virtuális világ pályaorientációs vetületével, különös tekintettel a digitális korosztályok (Y,Z) igényeire? Jelenleg tehát olyan társadalmi időszakhoz érkezünk, ahol a család és az internet szerepe közel azonos, azonban a technológiai változások és az új nemzedékek igényei jelzik, hogy rövid időn belül a folyamatban a virtuális világ túlsúlya lesz jellemző. Az oktatás jelenlegi sajátosságaiból adódóan

így a köznevelés világa a területen mindinkább lemarad, szerepe csökken.

Az iskola ezzel egy időben, mint az esélykülönbségek kiegyenlítésének eszköze, a pályaorientáció kapcsán jelentős szereplővé válhat a folyamatban. Az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező szülői háttér egyre inkább hátrányt jelent a digitális világ felé torlódó pályaorientációs tevékenységben. Az esélykülönbségekből fakadó hátrányok leküzdéséért így a pedagógusok szerepvállalása lesz meghatározó. Azonban a kérdés a pályaorientáció tartalmával, kapcsolatban egy társadalmi dilemmát is felvet. Vajon a pályaorientáció feladata-e a társadalmi igények kielégítése a köznevelés révén, vagy az individuum, a család felelőssége erősödik a folyamatban, ahol az iskola kiszolgálóként van jelen, amely során pályaorientációs szolgáltatást biztosít?

A fentiek alapján tehát *harmadik hipotézisünk is bizonyítást nyert.*

Feltételeztük, hogy az elmúlt évek pályaorientációs tevékenységének fejlesztési révén a rendelkezésre állnak korosztály-specifikus módszerek, eszközök (H4)

A kutatás eredményei alapján megállapítható, hogy az elmúlt években széleskörű tananyagfejlesztés zajlott a pályaorientáció témakörében: a rendszerváltás óta eltelt 25 esztendőben számos, a pályaorientációhoz kapcsolódó eszköz és módszer került kialakításra a különböző célzott programok következtében. Az iskolában elérhető tankönyveken, munkafüzeteken túl sok program kínált módszertani támogatást, eszközöket a terület oktatásához. Mindezek elsajátítását és köznevelésbe integrálását több iskolarendszerű képzés, vagy akkreditált továbbképzési program támogatta. A programok projektjellegéből és finanszírozási megoldásaiból adódóan azonban ezek az ismeretek, módszerek nem implementálódtak általánosan és generálisan a köznevelés intézményeiben megvalósuló pályaorientációs tevékenységekbe.

Kutatásunk célja nem az egyes programok megvalósulásának és hatásának vizsgálata, hanem a fejlesztésre került információhordozó tananyagok, a területhez kapcsolódó tankönyvek, munkafüzetek felmérése volt. A rendszerváltás után kiadott 23 db pályaorientáció

tartalmú tankönyv elemzése kapcsán megállapíthatjuk, hogy a rendelkezésre álló tankönyvek lefedik az 5-12. évfolyamok mindegyikét, azonban felülreprezentáltak közöttük a szakképzés számára készült kiadványok.

Az elemzések eredményei alapján megállapítható, hogy az elmúlt években történt tananyagfejlesztések a jogszabályi változásokat csak kevéssé követték, leginkább kiadói döntésen múlik/múlt egy-egy tankönyv fejlesztése, kiadása. A kiadók, szerzők törekednek a korcsoport-specifikus ismeretek összegyűjtésére és kiadására, azonban a jelenlegi tankönyvjegyzék nem fedi le teljes mértékben az igényeket. A tankönyvek összetételéről elmondható, hogy a fő hangsúly az általános iskola végén és a szakképzés első évfolyamain van, a tankönyvek többsége is ezeknek a korcsoportoknak szól. A tankönyvek tartalmára inkább a lexikális tudásbővítés, mint a gyakorlatorientált megközelítés jellemző, bár a terület sajátosságaiból adódóan a tankönyvek szerzői törekszenek az interaktív feladatok beiktatására.

Mindezek alapján érdemes lenne a mai kor igényeinek és az új (digitális) nemzedék elvárásainak megfelelő, gyakorlatorientált megközelítést szorgalmazó, átfogó, korcsoport-specifikus tananyagfejlesztés szorgalmazni a döntéshozók és a tankönyvkiadók között. Nélkülözhetetlen lenne ehhez az életpálya-tervezési kompetencia, és a pályaorientációs tevékenység, mint életutat meghatározó folyamat kiszélesítése a kevéssé frekvenciált korcsoportokban is. Ezzel párhuzamosan pedig a köznevelési tankönyvjegyzék pályaorientáció témakörével foglalkozó tankönyveinek bővítése.

A kutatás fontos megállapítása, hogy bár a jogszabályi környezet és a tankönyvfejlesztés megteremtette az elvi feltételeit annak, hogy a tanulók elsajátítsák az életpálya-tervezéshez szükséges kompetenciákat és ehhez széles körben elérhető szolgáltatási lehetőségeket is teremtett, a jogalkotó a folyamat koordinálását mégis meghagyta a pedagógusok kezében. A kerettantervek a feladat ellátását megkönnyítik azzal, hogy az általános iskolai évfolyamokon meghatározzák a főbb témaköröket, amelyeket az órákon fel kell dolgozni, azonban ezek részben, vagy teljes egészében hiányoznak a

középiskolai kerettantervekből. A pedagógus-képzés keretei sem tudnak biztosítani kellő támpontot a pályorientációs tevékenység ellátásához a sok egyéb feladatra való felkészülés mellett. Így jelenleg a köznevelésben tanuló fiatalok életpálya-tervezési kompetenciáinak megszerzése leginkább a tanárok lelkiismeretességén, hozzáállásán múlik. Ezért mindenképpen szükséges lenne a pályorientációs ismereteket nem csupán a pedagógusképzésbe integrálni, hanem olyan továbbképzési rendszer kialakítása is indokolt, amely megfelelően képes felkészíteni a pedagógusokat e kompetenciák átadására, nem csupán a pályorientációs órákon, hanem az oktatás egyéb területein is. Mindezek alapján látható, hogy a pályorientációs tevékenység köznevelési megvalósulása nem professzionalizálódott: a köznevelésben még mindig a pedagógusokra hárul a legtöbb tevékenység, külső szakemberek bevonása a terület ellátásában kevésbé jellemző.

Az elmúlt időszakban megvalósuló, a terület fejlesztését támogató programok és jogalkotói döntések révén a köznevelésben is jól alkalmazható pedagógiai módszerek, eszközök kidolgozását, megvalósítását és iskolai keretekbe való integrálását indukálták. A köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenységek keretei tehát adottak, a pedagógusok többsége ismeri ezeket a lehetőségeket, de használatuk nem jellemző anyagi és egyéb erőforrás hiányában, ezért egységes beépülésük elmaradt. Mindezek alapján megállapíthatjuk, hogy *negyedik hipotézisünk részben került igazolásra.*

A doktori értekezés új eredményei

A disszertációban összefoglaltak eredményekért megállapíthatjuk, hogy jelenlegi kutatásaink alapján az elmúlt időszakban a pályaaorientáció szerepe megváltozott. A felmérések eredményei azt mutatják, hogy kutatásaink a szakirodalomban ismertettekén túlmutatnak, új elemekre, tényekre világítanak rá. Mindezek alapján az alábbiakban foglalhatjuk össze a dolgozat új eredményeit:

- Kimutattuk, hogy a pályaaorientáció, mint fogalom elfogadottá vált a köznevelés intézményeiben. Fogalomhasználat elterjedését nagyban támogatta, hogy a jogszabályi környezet: a jogalkotó az 1990-es évek közepe óta használja ezt a kifejezést a különböző jogi szabályozókban. A fogalom tényleges tartalmának tudatosítására és egységes definiálására nem került sor. Emiatt nem csak a pedagógusok között, hanem a szakemberek között is jelentős különbségeket találhatunk a fogalmak értelmezésében, azonban a terület fejlődését jól tükrözi a fogalom diverzifikálódása.
- A megváltozott gazdasági és társadalmi viszonyok miatt a rendszerváltás óta megnőtt a rendelkezésre álló pályaaorientációs eszközök és módszerek száma. Intézményi és rendszerszintű fejlesztés hiányában azonban a feladat ellátásának fókuszja a köznevelés intézményei felé fordult. Ennek következtében az iskola szerepe felértékelődött. Az iskola e szerepnek képes megfelelni, azonban az ehhez szükséges anyagi és humánerőforrások biztosítása nem rendezett.
- Az információforrások között az Internet vezető helyen szerepel, ami alapjául szolgál a fiatal iskola-, vagy pályaválasztási döntésének. Ezzel kapcsolatban azonban megállapítottuk, hogy a személyes kapcsolatok nem helyettesíthetők semmilyen eszközzel: a diákok igénylik a személyes kapcsolatot a döntés szakaszában.

- A pályaválasztási döntéshez kapcsolódó személyes támogatás igénye nem az iskola felé irányul. Az elmúlt évtizedekben kialakított jogszabályi környezet a pályaorientációhoz kapcsolódó feladatot a fiatalok esetében a köznevelés intézményeihez delegálta. Azonban annak pontos, konkrét tartalmi meghatározása elmaradt, a rendelkezésre álló ismeret és gyakorlat pedig nem képes kiszolgálni a tanulók igényeit. Mindez a családok és a közvetlen környezet szerepének előtérbe kerülését vonta maga után. Emiatt jelenleg a köznevelésben rendelkezésre álló eszközök révén az iskola csupán támogatni tudja a folyamatot, de el kell fogadnunk, hogy a családok szerepe felerősödött a területen.

Mindezek alapján az alábbi javaslatokat fogalmazzuk meg.

- Szükséges lenne az iskolai pedagógiai tevékenység vonatkozásában a pályaorientációhoz kapcsolódó fogalmak tisztázása, tartalmi definiálása. A tevékenységek könnyebb beazonosítása érdekében a kifejezések differenciálása kívánatos, amely révén a félreértések, félreértelmezések elkerülhetővé válhatnak. Mindezek alapja a területen tevékenykedő szakemberek együttműködése, közös szakmai vita-, majd háttéranyag kidolgozása a fogalomhasználatról, információs és tudásmegosztó fórumok kialakítása és működtetése.
- Konkretizálni kell a pályaorientációs tevékenység a köznevelés intézményeiben megoldandó feladatait, különös tekintettel a folyamat jellegre, hiszen a tanulók jelentős százaléka legalább középfokú végzettséget szerez. Indokolt ezért az általános iskolás korú tanulók részére az iskolaválasztási döntés elősegítésére képesség fókuszú és iskolarendszert bemutató foglalkozások szervezése. Az idősebb korosztály számára pedig a munkaerőpiaci ismereteken túl az érdeklődés és a munkához kapcsolódó értékek szerepének tisztázása. Mindezek mellett nélkülözhetetlen minden korcsoport tekintetében a pályák világával való ismerkedés, és támogatni szükséges a pályaismerethez kapcsolódó sajátélményű információszerzést.

- A család, a szülők pályaeorientációs folyamatban betöltött szerepe miatt elengedhetetlen az iskolán kívüli szolgáltatások körének kialakítása, bővítése. Indokoltnak tűnik külön szolgáltatásokat biztosítani a területhez kapcsolódóan a közvetlen környezet szereplőinek. Ennek egyik eszköze lehet az Interneten elérhető célzott információforrások tovább-bővítése.
- A közvetlen környezet felértékelődött szerepében rejlő potenciál jól kihasználható lehetne a különböző prevenciós területeken már bevált kortárs segítőkhez hasonló rendszer kialakítása a pályaeorientáció területén is. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy az iskolába (vissza)járó fiatalok beszámolóai a különböző képzésekről és a munka világáról, a friss és első kézből hallott élmények ösztönzően hathatnak az azt hallgató fiatalokra, miközben a korosztályközi értelmezési, észlelési különbségek nem zavarják a kommunikációt.
- Pedagógusok érzékenyítése és felkészítése a feladat ellátására. Ehhez nélkülözhetetlen a területen működő szereplők, különösen a pedagógus, a tanácsadó tanár és a külső szakemberek kompetenciáiknak, feladataiknak, együttműködésük intézményi kereteinek tisztázása. A pedagógus kulcsszereplő a folyamatban, emiatt megoldásra vár a területtel kapcsolatos intenzívebb mentori rendszer kialakítása e tevékenységük támogatására, amelyhez nélkülözhetetlen a minden pedagógus számára hozzáférhető – akár korábbi programok kapcsán kidolgozásra került – eszközök és módszerek elérésének biztosítása, valamint nyílt hozzáférésű tudásbázis létrehozása.

A pályaeorientáció folyamatában tehát az információ kiemelt jelentőségű. A diákok pályaválasztással kapcsolatos információszerzése azonban csupán az első lépés a pályaválasztási döntés meghozatalában. Arról ugyanakkor kevés szó esik, hogy az önállóan, vagy segítséggel megszerzett információkat képes-e a fiatal értelmezni, feldolgozni, rendszerezni, illetve, hogy kinek a feladata ennek megtanítása. Van-e és ha igen, mekkora szerepe van ebben a pedagógusnak? Milyen információkat képes adni elméleti és gyakorlati szinten a pályaválasztás előtt álló fiatalnak?

A pályaeorientációt, mint a pályaválasztási döntést megelőző folyamatot - felismerve annak fontosságát- a Nemzeti Alaptanterv a fejlesztési célok között külön is nevesíti. Másrészt a Nemzeti Köznevelési törvény a pedagógusok feladatává teszi a pályaeorientációs tevékenységek ellátását. A feladat azonban nem csupán egyszerű, frontális információátadásból áll: viszonylag kevés a standard lexikális ismeret, leginkább a diákok készségeinek, kompetenciáinak fejlesztését kívánják meg. A pedagógus feladata a pályaválasztási döntésre való felkészítésében itt azonban nem áll meg. Szerepe van nem csupán saját diákjai, hanem az új tanulók toborzásában is a nyílt napokon, különböző iskolai rendezvényeken.

A pedagógusok a pályaeorientációs feladatok ellátásával kapcsolatban is nagy felelősséget viselnek. A pedagógus, mint megbízható információforrás alapja lehet a diák elsődleges információsközegének, a család pályaválasztásra felkészítő tevékenységének. Fontos lehet a szülők felkészítése az iskola- és pályaválasztás buktatóira szülői értekezletek, vagy egyéni konzultációk kapcsán. A tanár ajánlásai, jó, vagy rossz tapasztalatainak megosztása olyan információértékkel bír, amely segítséget jelenthet az adekvát pályaválasztási döntés meghozatalában. Felmerül ugyanakkor a kérdés, hogy mennyit és milyen szinten kell a pedagógusnak ezekből a feladatokból ellátnia? Egyáltalán a jelenlegi pedagógusképzés felkészíti-e, illetve képes-e felkészíteni a tanárjelölteket ezen funkciók betöltésére?

Mindezekből az a következtetés vonható le, hogy a pályaeorientációnak helye és jelentős funkciója van a jelenlegi tanárképzésben, hiszen a pedagógusnak fontos szerep jut a diákok pályaválasztási döntésében. Ezért indokolt, hogy a szakmai tanárképzésben nagyobb hangsúlyt helyezni a pályaeorientációra, illetve a tanár-továbbképzési rendszerben is lényeges szerepet kell szánni a pedagógusok iskolaválasztási/ pályaválasztási információinak frissítésében, aktualizálásában. E továbbképzések adekvát alapját jelenthetik jelen kutatás eredményei.

A pályaválasztási döntésre való felkészítés azonban nem csak a pedagógus feladata, az iskola csupán egy olyan közeg, amelyben ez a folyamat intézményes keretek között folyhat. Kutatásunkból az derül ki, hogy a pályaválasztáshoz kapcsolódó információforrások között az iskola mindössze a harmadik helyen áll, amelyet megelőz a család, barátok köre és az információs eszközök használata. E két tényező mellett az iskola és így a pedagógus szerepe szinte elenyésző. A társadalom fejlődése és a jövő fiataljainak érdekében ezért egy olyan közösségi felelősségvállalás indokolt, amelyben a pályaaorientációs tevékenység szereplői, a család és a különféle információhordozók, különösen a média bevonásával, kialakíthatunk egy olyan támogató rendszert, amely képes a pályaaorientáció komplex szemléletének megfelelően működni.

A kutatás továbbfejlesztésének lehetősége

A kutatás folytatásának lehetősége a téma komplexitásából adódik: a vizsgálatba bevont pedagógusok és diákok körének kiszélesítésével még árnyaltabb képet kaphatunk a köznevelésben zajló pályaaorientációs folyamatokról. A kutatásunk eredményei alapján megfogalmazott tendenciák, megállapítások pedig alapot biztosíthatnak egy, a köznevelésre vonatkozó szakmai-módszertani fejlesztésnek. A köznevelés megújuló feladatai és funkciói közé tartozhat a diákok információszerzés és -feldolgozás kompetenciájának fejlesztése, amelynek egyik pilléreként a pályaaorientációhoz kapcsolódó ismeretfeldolgozás metodikájának kidolgozására is sor kerülhet.

Érdemes lenne vizsgálni továbbá a meglévő és elérhető pályaaorientációs szolgáltatások személyi és tárgyi tényezőit, valamint a pedagógusi, illetve a felhasználói oldalt (szülő, diák) bevonva, igényfelmérést készíteni. Úgy gondoljuk, hogy csak ezen ismeretek birtokában lehetséges megfelelő pályaaorientációs szolgáltatások, szolgáltatásrendszerek kialakítása a területi specializációk figyelembevételével.

A kutatás eredményei azt mutatják, hogy pályorientáció folyamatában jelentős szerep jut a családnak, amelynek főleg az általános iskolás korú gyermekek esetében egyik legfontosabb információs bázisa az iskola és a pedagógus személye. Ugyanakkor a pedagógus és a szülők kapcsolata nem mindig zökkenőmentes, ezért érdemes lehet további kutatás során a pedagógusok és a szülők együttműködését is vizsgálni a pályorientáció folyamatában.

Az adatok azt mutatják, a köznevelésben jelenleg megvalósuló pályorientációs tevékenységek talán egyedi kísérletként vagy önként vállalt feladatként és nem rendszeresen működnek. A minta összetétele és az eredmények azt jelzik, hogy iskolatípustól, tapasztalattól és tantárgytól függetlenül a pedagógusok felelősségvállalásán és motivációján múlik a diákok pályaválasztási döntésre való felkészítése a köznevelésben. Az osztályfőnöki munkakörhöz kötődő pályorientációs tevékenység ugyanakkor nem teszi lehetővé az ismeretek állandó naprakészségét, ezért a folyamatjellegű biztosító állandó státusz helyett a jelenlegi gyakorlat a négyévenkénti pályaválasztási ismeretek újratanulását támogatja. Ma már ugyanakkor számos szervezet és szakember támogatja a köznevelésben megvalósuló pályorientációs tevékenységet, amely igazán hatékonyan mátrix rendszerben, kölcsönös támogatás és információnyújtás révén, hosszú távú finanszírozási bázissal, együttműködve tud sikeresen megvalósulni. Indokolt ezért a hatékony együttműködési lehetőségek kialakításának formáit és kereteit vizsgálni a köznevelés rendszerében és azon túl is.

Fontos tudatosítanunk, hogy a pályorientáció nem csupán a köznevelésre korlátozódik, hanem egész életpályánkat végigkíséri. Ezért elengedhetetlen, hogy a közneveléshez hasonlóan a felnőttek és a munka világához is kapcsolódóan is kialakuljon egy olyan rendszer, amely megfelelő módszerekkel és hiteles információval képes segíteni az egyént a munkavállalásához kapcsolódó elakadásának megoldásában. Mindezeket figyelembe véve a pályorientációs szakemberek képzése és a folyamat egységes (központi) módszertani irányítása lehet a záloga a felnövekvő generáció sikeres élet – és karrierútjának.

A tézisfüzethez felhasznált irodalom

- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors – GYÖNGYÖSI Katalin – JUHÁSZ Ágnes (2013/a): Az életút-támogató pályaeorientáció a köznevelésben (1. rész) Új Pedagógiai Szemle 2013/5-6. szám 32-49 p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2009): A tanácsadás múltja, jelene, kérdései. Életpálya-tanácsadás. 2009. I. évf. I-II. szám. 10-15. p.
- BORBÉLY-PECZE Tibor Bors (2010): Életút támogató pályaeorientáció. A pályatanácsadás szerepének, tartalmának, művelői körének kiszélesedése és pedagógiai fejlesztésének lehetőségei, Doktori disszertáció ELTE PPK, Budapest
- CSÍKSZENTMIHÁLYI Mihály – SCHNEIDER, Barbara (2011): Életre hangolva – A felnőtté válás útvesztői – Hogyan készülnek fel a serdülők a munka világára?, Nyitott Könyvműhely, Budapest, 367 p.
- FAZAKAS Ida (2009): Az iskolai pályaeorientációs tevékenység új módszertani lehetőségei, Doktori disszertáció, ELTE PPK, Budapest
- FÖLDES Petra (2015): Életpálya-támogatás a középiskolában. In: Új Pedagógiai Szemle. 65.évf. 5-6.sz. 78-87.p.
- KENDERFI Miklós (2006): Hátrányos helyzetű fiatalok társadalmi integrációs esélyeinek új típusú támogatása, Doktori disszertáció ELTE PPK Budapest
- LUDÁNYI Ágnes – SZEBENI Rita (2010): Alternatív internetes tanácsadás lehetősége a felsőoktatásban, Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft., Budapest, 2010.
- MOLNÁR Kriszta- RABEC István (2012): Állj pályára! Pályaeorientáció a középiskolában, Tandem, Budapest-Pozsony-Dunaszerdahely
- RITOÓK Magda (2008): Pályafejlődés, pályafejlődési tanácsadás, ELTE Eötvös Kiadó Budapest
- SZILÁGYI Klára (1993): Tanácsadási elméletek. GATE GTK, Tanárképző Intézete, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (1995): Pályaeorientáció Bp., Kollégium Kft.,
- SZILÁGYI Klára (1997): Az egyéni tanácsadás. Módszertani kézikönyv a munkavállalási, a munka-pályatanácsadók számára, GATE GTK Tanárképző Intézet, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (2000): Munka – pályatanácsadás, mint professzió, Kollégium Kft. Budapest
- SZILÁGYI Klára (2002/a): Pályaeorientáció. Kollégium Tanácsadó, Szolgáltató Kft., Budapest
- SZILÁGYI Klára (2002/b): Pályaeorientációs tevékenység módszertani megújulása. In.: Pályaeorientáció Új Törekvések. Országos Módszertani Konferencia, Gödöllő
- SZILÁGYI Klára (2012/a): Munka-pályatanácsadás, mint humán szolgáltatás In: SZILÁGYI Klára (szerk. 2012): A pályaeorientáció szerepe a társadalmi integrációban, ELTE, TÁTK., Budapest
- SZILÁGYI Klára (2012/b): Karrier- és pályatervezés, Kollégium Kft, Budapest
- VÖLGYESY Pál (2002): Pályaeorientációhoz kapcsolódó kutatások szemléletének vállalása az utóbbi 50 évben, In: Pályaeorientáció – Új törekvések (2002). Kontakt Alapítvány, Gödöllő 39-44.p.

A doktori értekezés témaköréhez kapcsolódó szerzői publikációk és tudományos előadások

Könyvfejezetek

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientációs tevékenység megvalósulása a közoktatásban, In: Havancsák Alexandra - Oláh Ildikó (szerk.): Perspektívák a neveléstudományban. Válogatás a Pécsi Tudományegyetem „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola kutatóinak írásaiból 2013/2014. PTE BTK „Oktatás és Társadalom” Neveléstudományi Doktori Iskola. Pécs, 2014. 126-137 p.

Suhajda Csilla Judit: A pedagógusok szerepe a diákok pályaválasztási döntésében, In: Tóth Péter, Duchon Jenő (szerk.) Empirikus kutatások a szakmai pedagógusképzésben Kutatási füzetek, Óbudai Egyetem Trefort Ágoston Mérnökpedagógiai Központ, Székesfehérvár: DSGI, 2013. 139-155. p.

Folyóiratcikkek

Suhajda Csilla Judit: A pedagógusok ismerete az iskolákban megvalósuló pályaaorientációs tevékenységről, Életpálya-tanácsadás folyóirat, 2014/4. 32-38 p.

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientáció szerepe a közoktatásban, Kerékvető Társadalmi Munkaerőpiaci Folyóirat, 2013/1, 29-35 p,

Konferencia közlemények:

Suhajda Csilla Judit: Pályaaorientációhoz kapcsolódó információk a közoktatásban, XVII. Apáczai-nap Nemzetközi Tudományos Konferencia, 2013.10.25, Győr, In: Lőrincz Ildikó (szerk.): XVII. Apáczai-nap Tudományos Konferencia 2013. október 25. Mobilis in mobili: egyszerűség és komplexitás a tudományokban Tanulmánykötet, NYME Kiadó, Sopron- NYME Apáczai Csere János Kar, Győr, 2014, 08. Egyszerűség és komplexitás a neveléstudományban és a pedagógia gyakorlatában, 54-61. p.

Suhajda Csilla Judit: A pályorientáció regionális különbségei-Merre tovább felsőoktatás?, II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, Neveléstudományi szekció, Pécs, 2013. május 15-17., In: Szabó István (szerk): II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia Konferenciakötet, Pécsi Tudományegyetem Doktorandusz Önkormányzat, Pécs, 2014, 337-349 p.

Suhajda Csilla Judit- Kiss Ádám Gergő: Regionális különbségek a pályorientációban, In: Lukovics Miklós - Savanya Péter: Új hangsúlyok a területi fejlődésben, I. Regionális Tudományi Tapasztalatcsere a Dél-Alföldi Régióban, Társadalmi folyamatok térbelisége szekció, Békéscsaba, 2013. június 7. „Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar Közgazdaságtani Doktori Iskola, Szeged, 62-75 p.

Suhajda Csilla Judit: A pályorientációs tevékenységek fejlődése, különös tekintettel a regionális különbségekre ,In: Kálmán Anikó (szerk.), 8. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia: Verseny és együttműködés: az innovatív felsőoktatás, Konferencia helye, ideje: Gödöllő, Magyarország, 2012.04.26-2012.04.27., Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület, 2013. 216-220. p.

Idegen nyelvű konferenciaközlemény:

Csilla Judit Suhajda: The Development of Career Choice Activities Focusing on Regional Differences, In: Kálmán Anikó (szerk.): 8. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia: Verseny és együttműködés: az innovatív felsőoktatás, Debrecen: MELLearn Felsőoktatási Hálózat az életen át tartó tanulásért Egyesület, 2013. pp. 221-225.p.

Előadások

Suhajda Csilla Judit: A pedagógusok ismeretei az iskolákban megvalósuló pályaaorientációs tevékenységről, A tanárok és a pályaaorientáció - Életút-támogató pályaaorientációra való felkészítés a tanárképzésben, Szakmai nap Magyar Pedagógiai Társaság - Pályaaorientációs Szakosztály, Budapest, 2015.10.27

Suhajda Csilla Judit: A keresztntantervek szerepe a tanulásközpontú tantervi hálóban, XIV. Országos Neveléstudományi Konferencia Debrecen, 2014. november 6-7-8.

Suhajda Csilla Judit: Életpálya-tervezési kompetenciák a hazai közoktatásban, TEE-VEAB: Kompetencia alapú oktatás: tapasztalatok, problémák, megoldások, Veszprém, 2014. június 27.

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientáció megjelenése a közoktatásban, Hungarian Conference on Educational Research (HUCER), Magyar Nevelés- és Oktatáskutatók Egyesülete (HERA), Szeged, 2014. május 29-30.

Suhajda Csilla Judit: Pályaaorientációhoz kapcsolódó információk a közoktatásban, XVII. Apáczai-nap Nemzetközi Tudományos Konferencia, Győr, 2013.10.25,

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientáció regionális különbségei-Merre tovább felsőoktatás?, II. Interdiszciplináris Doktorandusz Konferencia, Neveléstudományi szekció, Pécs, 2013. május 15-17.

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientáció regionális különbségei, Andragógia Szakest., Szent István Egyetem, Gödöllő, 2013.03.26.

Suhajda Csilla Judit: A pályaaorientációs tevékenység fejlődése, különös tekintettel a regionális különbségekre, 8. Magyar Nemzeti és Nemzetközi Lifelong Learning Konferencia, Gödöllő, 2012. április 26-27.